

Posudek vedoucího bakalářské práce

RNDr. Břetislav Fajmon, Ph.D., *Kniha smlouvy – kompozice a kontext v rámci Pentateuchu*, bakalářská práce ze Starého zákona, předložená na ETF UK 17. 4. 2024, vedoucí práce doc. Petr Sláma, Ph.D., 41 stran.

I SHRNUTÍ PRÁCE

Předložená bakalářská práce si klade za cíl doložit tezi, „že Ex 19,3 až 24,11 tvoří kompoziční celek uspořádaný koncentricky, který lze rozdělit na deset klíčových oddílů.“ (s. 5) Autor je přesvědčen, že odhalená kompoziční struktura oddílu umožní lepší porozumění záměru tohoto oddílu (s. 5). Jak sám uvádí, není myšlenka koncentrické struktury Knihy smlouvy nová. Odkazuje na zmínku v Römerově et al. *Úvodu do Starého zákona* (2020), což je ovšem shrnutí Crüsemanova pozorování, které už dále neověřuje. Frank Crüsemann (*Die Torah Theologie und Sozialgeschichte des alttestamentlichen Gesetzes*, 1992) v návazání na Halbeho (s. 136) dělí text následujícím způsobem:

Ex 20,22–26 kult (oltář)

Ex 21,2–11, otroci

Ex 21,12–22,18 tresty smrti

Ex 22,19 Ústřední zákaz obětovat jiným bohům

Ex 22,20–23,9 práva hostů

Ex 23,10–12 odpočinut půdě

Ex 23,13–19 kult

Autor býval mohl zmínit také návrh R. Albertze (*Exodus 19–40*, 2015, s. 83), který text dělí takto:

Ex 20,24–26 kult (oltář)

Ex 21,2–11 otroci, pravidlo 6+1

Ex 21,12–17 Apodikticky o zabití

Ex 21,18–22,16 Ústřední blok kazuistických předpisů

Ex 22,17–19 Apodikticky o čarodějnictví

Ex 22,20 neutlačovat hosta

Ex 22,21–23,8 Menší blok kazuistických předpisů

Ex 23,9 Neutlačovat hosta

Ex 23,10–12 Odpočinutí půdě, pravidlo 6+1

Ex 23,14–19 kult (výroční slavnosti)

Jak sám autor uvádí, je novinou jeho práce to, že koncentrickou strukturu nevidí jen za standardním výměrem Knihy smlouvy (tedy Ex 20,22–23,19), ale této struktuře podřizuje také oddíly Ex 19,3–20,21 a Ex 23,13–24,11. Součástí kompozice se tak stávají také anamneticko-parenetický dialog Hospodina s Mojžíšem, v němž se nakonec lid zavazuje k poslušnosti (Ex 19,3–8, dle autora oddíl A), a vymezující líčení hrozivých aspektů smlouvy s Bohem (Ex 19,9–

20,21, oddíl B), zahrnující překvapivě také Desatero. Tomu pak na druhé straně chiasmu odpovídá zaslíbení posla, který v zaslíbené zemi lid ochrání (Ex 23,20–33, oddíl B') a uzavření smlouvy mezi Hospodinem a Izraelem (Ex 24,1–11, oddíl A').

Nápad zasadit Knihu smlouvy do širšího narativního rámce není nový. Autor se odvolává na starší dizeratční práce, které postupovaly podobně (Joe Sprinkle *The Book of Covenant*, 1994; Heun Kyu Joo, *The God of Compassion*, 2016).

1. V prvé kapitole autor vymezuje a stručně charakterizuje jednotlivé oddíly své struktury.

V rozpravě o oddílech A a B používá (žel bez bližšího vysvětlení a pouze v návaznosti na dizeratci Petera Smitha) teorii *řečových aktů* (dle autora *slovních činů*). To mu hned v oddílu A umožní, aby uzavřený kruh čtyř řečových aktů (Hospodin mluví k Mojžíšovi, Mojžíš mluví k lidu, lid mluví k Mojžíšovi, Mojžíš mluví k Hospodinu) vyhodnotil jako samostatný oddíl.

Oddíl B, zahrnuje dle autora jednak narativní líčení hroživých okolností Mojžíšova výstupu na horu, jednak Desatero. Toto bezprecedentní řešení, spojující oproti dosavadnímu kritickému bádání do jednoho celku zcela nesourodé veličiny, není nikde naplno vysloveno, vysvětleno ani obhájeno (třeba obsahově poukazem ke společnému restriktivnímu charakteru obou částí, nebo literárně kriticky poukazem k tomu, že oddíly Ex 19,9–25 a Ex 20,19–26 původně skutečně nejspíš tvořily jeden celek, rozbitý Desaterem, viz Childs s. 368, či jakkoli jinak). Primárním argumentem pro sdružení takto nesourodých látek do jednoho oddílu zůstává autorova analýza řečových aktů (s. 9). V jejím rámci větu z Ex 19,9b o tom, že „Mojžíš oznámil Hospodinu slova lidu“, větu, která v kontextu Ex 19 postrádá referent a standardně je chápána jako stopa po kompozičních aktivitách redaktorů (takto Albertz, s. 43), neboť lid v tuto chvíli nic neříká, spojuje autor s požadavkem lidu v Ex 20,19, aby Mojžíš mluvil za lid. Podle autora jde o *inclusio*, kompoziční „obálku“, spojující oddíl v jeden celek.

Dalším argumentem pro sourodost oddílu B je distribuce interpunkčních *petuch*, které dle autora text rozdělují tematicky na 1) část zdůrazňující úctu k Hospodinu, na 2) část věnovanou vztahu k bližnímu a 3) na část věnovanou uznání Hospodinovy svrchovanosti (s. 11). Petucha za veršem Ex 20,7 skutečně rozbíjí Desatero, což by autor mohl využít jako argument pro jeho zapojení do oddílu B, problém ovšem je, že začátek autorova oddílu B žádnou petuchu nemá, což celý argument oslabuje.

Oddíl C (Ex 20, 22–26), vymezený petuchami a obsahově konzistentní, upravuje kult odmítnutím jeho okázalých forem. Autor se i zde pokouší ukázat na chiastické uspořádání oddílu, což je sice možné, ale celkové tezi práce nijak nepřispívá.

Oddíl D (Ex 21,1–11) je celkem jasně charakterizován programovým termínem *מִשְׁפָּטֵי עֶבֶד* a tématem režimu otroka, na něhož jsou vztažena ustanovení sedmého roku (logika 6+1, která nalezne svou obdobu v části D').

Oddíl E (Ex 21,12–22,19) je dle autora opět vymezen strukturou *inclusio*: okraje oddílu pojednávají o smrtelných proviněních (*מוֹת יוֹמָת*), vnitřek o proviněních, z nichž je možné se vyplatit (*יִשְׁלַם*). Toto vymezení je pak dále podpořeno analýzou interpunkčních značek.

Oddíl E' (Ex 22,20–23,9) předkládá apodikticky formulovaná ustanovení chránící hosta, souseda, předáka, ubožáka a zakazující zlořečit Bohu. Oddíl je zřetelně vymezen obsahově i formálně. I zde autor nachází *inclusio*, tentokrát týkající se hosta (Ex 22,20 a Ex 23,9). Také zde se zastavuje u *setum* a *petuch*, faktem ale zůstává, že ty jeho vymezení oddílu nepodporují.

Oddíl D' (Ex 23,10–13a) je věnován *šabatu země*. Sleduje logiku 6+1.

Oddíl C' (Ex 23,13b–19) se soustředí na věrnost Bohu, projevující se výročními slavnostmi.

Aby dosáhl této tematické shody, musel autor rozpúlit verš Ex 23,13.

Oddíl B' (Ex 23,20–33) tematizuje zaslíbenou ochranu andělem a hrůzou Hospodinovou, zaslíbení rozsáhlých území (zdaleka přesahující výměr zaslíbené země – v. Ex 23,31) a program separace lidu od domorodců.

Oddíl A' pak opět uvádí na scénu Árona a Nádaba a Abíhua, stejně jako lid. Tématem je uzavření smlouvy s Bohem.

2. Ve druhé kapitole autor vyhodnocuje vztahy mezi reciprokými částmi. Konstatuje mizivou korespondenci formální a soustředí se proto na korespondenci „obsahově-tematickou“ (s. 19nn).

Ve vrstvách A a A' ji shledává v motivu smlouvy a tematizaci odpovědi lidu.

Ve vrstvách B a B' ji vidí v explicitním vstupu Hosodinově („Já jsem tě vyvedl...“ v Ex 20,2, „Hle, já posílám posla...“ v Ex 23,20), v Hosodinově nároku na exkluzivní vztah a v důrazu na péči o slabé.

Ve vrstvách C a C' ji nachází v tematizaci kultu („liturgie“), výlučně adresované „jménu Hosodinovu“. (Ex 20,24 a Ex 23,13b)

Ve vrstvách D a D' se může opřít o jednoznačný vzorec ustanovení 6+1, stejně jako o argument soucitu s těmi, kdo pracují.

A konečně v ústředních – a v autorově schématu sousedních – vrstvách E a E' se snaží nalézt korespondenci v údajně symetrických ozvucích Desatera. Autor navrhuje paralelu mezi zákazem zlořečit otci a matce (Ex 21,15–17) a zlořečit předákovi lidu (Ex 22,27, mylně uvádí, že jde o Ex 23,27); paralelu mezi sankcemi za zabití a útlakem hosta (Ex 21,18–23 a Ex 23,9); paralelu v majetkových opatřeních (Ex 21,33–22,14 a)

V této kapitole se znovu obrací k teorii řečových aktů a snaží se ukázat, že části C-D-E-E'-D'-C' představují pokračování řečového aktu z části B. Česky řečeno: že zde pokračuje přímá řeč Hosodinova. Tímto způsobem dospívá k závěru, že ve zmíněné chiastické struktuře C-D-E-E'-D'-C' představuje klíčové téma podvojnost spravedlnosti a milosrdenství. Poté ještě jednou prochází reciprokými oddíly a tuto podvojnost v nich nachází.

3. Ve třetí kapitole se autor pouští do obhajoby svých částí A, B, B' a A' a jejichž zařazení do široce pojaté chiastické struktury Knihy smlouvy. Polemizuje s návrhem koncentrické stavby, kterou navrhuje Joe Sprinkle (*The Book of Covenant*, 1994). Toto schéma (citováno podle Spriklova originálu, s. 27) zní

A Narrative, the Covenant offered (ch. 19)

B General regulations, the Decalogue (20.1-17)

C Narrative, people's fear of God (20.18-21)

B' Specific regulations (20.22-23.33)

A' Narrative, the Covenant consummated (ch. 24)

Zastavuje se u Viktora Bera (*Vyprávění a právo v knize Exodus*, 2009), jehož konstatování jisté korespondence mezi Ex 23,20–33 a Ex 20,22–26 chápe jako podporu svého návrhu koncentrické struktury.

Nakonec probírá práci *The God of Compassion at Mount Sinai A Literary and Theological Interpretation*, 2016), jejíž autor, Heun Kyu Joo, pojímá Knihu smlouvy stejně široce (tedy jako Ex 19,1– Ex 24,11), rozděluje ji ale jinak (citováno dle anglického originálu, s. 73):

- A The First Narrative Frame Moses' mediation of the theophany (191–25)
 - God's proposal of the covenant
- B The First Law Collection the Decalogue (201–17)
 - Moses' public promulgation of the divine laws
- A'' Narrative Interlude Moses' mediation of the law (2018–21)
- B' The Second Law Collection the Book of the Covenant (2022–2333)
 - Moses' personal mediation of the laws
- A' The Second Narrative frame Moses' mediation of the theophany (241–11)
 - Yahweh's ratification of the covenant

Všechna uvedená řešení autor komentuje v řadě detailů, kapitolu ale končí bez jakéhokoli závěru.

4. V poslední kapitole, nazvané „Kontext oddílů Ex 19,3 až Ex 24,11 v Pentateuchu“, nečeká rozprava o přínosu navrženého chiasmu pro porozumění Pentateuchu. Autor namísto toho rešeršuje knihu Duana Garretta *The Problem of the Old Testament Hermeneutical, Schematic & Theological Approaches* (2020). Vyzbrojen jeho kategoriemi, rozlišuje v rámci Starého zákona smlouvy unilaterální, bilaterální a smlouvy sekundárního rituálu. Do tohoto schématu pak zasazuje nejen smlouvy s Abrahamem (Gn 15 a Gn 17), zde probranou smlouvu s Mojžíšem, ale také s Davidem (takže jsme již mimo Pentateuch) – aby nakonec po příchodu Ježíše (takže již i mimo Starý zákon) konstatoval, že „on je naplněním a svorníkem všech smluv Hospodinových daných lidstvu i Izraeli“. (s. 33)

V závěru práce pak autor přemýšlí o významu Knihy smlouvy pro dnešního křesťanského čtenáře. Situaci Izraele pod Sinajem čte alegoricky jako situaci křesťana, kterého Kristus vysvobodil z otroctví hříchu. Smlouvu, která je tématem probraných oddílů knihy Exodus, chápe jako výzvu přijmout osobně důsledky Kristova království. S ohledem na téma ústředních bloků své struktury (oddílů E a E') nakonec správně konstatuje, že „principy mezilidského soužití nejsou něčím okrajovým, ale jsou centrem smlouvy Hospodina s Izraelem a vrcholem Hospodinových pokynů. Vztah k Bohu měl být viditelný na celém životě společnosti Izraele – což dnes lze vztáhnout minimálně na život křesťanského společenství.“ (s. 39)

II. HODNOCENÍ VĚCNÉ

Práce je pokusem nalézt pomocí analýzy textu „z první ruky“ jeho kompoziční strukturu a přispět tak k jeho porozumění. Aniž by to autor příliš zdůrazňoval (a dost možná vůbec věděl), zapojuje se do odborné debaty, která sahá do 70. let minulého století (Jörn Halbe, Frank Crüsemann).

Svou prací se pokusil dokázat, že určité části knihy Exodus vytvářejí koncentrickou strukturu, tedy že je někdo zkomponoval (napsal nebo redakčně pospojoval) právě tak, aby si navzájem

reciproké části odpovídaly. To předpokládá 1) jasné vymezení těchto částí a 2) doložení jejich korespondence, a to jednak shodami obsahovými, jednak formálními. Autor se sice místy ohání statistickým výskytem petuch a setum, systematická a přehledná stylistická analýza textu v jeho práci ale chybí. Analýza věcných korespondencí je zejména v částech A a B na slušné úrovni. V závěru práce je ale zcela převálcována dogmatickým čtením, u něhož jsou nakonec odhalené reciprocity koncentrických částí zcela lhostejné.

Samostatný problém představuje práce s odbornou literaturou. Autor zmiňuje recentní přehledovou práci (Römer et al., *Úvod do SZ*), k jednotlivým částem textu ale jiné autory takřka neuvádí. Výjimku představují již zmíněné dizertační práce (Sprinkle, Joo) i práce Petera Smitha *Speech Act Theory, Discourse Structure and Indirect Speech Acts*, 1991, z níž čerpá své vědomosti o teorii řečových aktů. Čtenář marně hledá odkazy ke klasickým komentářům, ty se objeví teprve v rozboru oddílů C' (Childs, Houtman, Alexander, s. 14).

Práce se opakovaně rozbíhá do těžko sledovatelné šíře, jindy do těžko sledovatelných detailů. S tím pak kontrastují zkratovité závěry. V analýze oddílu E (s.15) např. autor vcelku plausibilně doloží *inclusio*, která celý oddíl obepíná. K posílení tohoto tvrzení následuje zdlouhavá argumentace, postavená na interpunkčních setumách a petuchách. Jenomže i když je celý oddíl na začátku vymezen slabší setumou, na konci taková značka chybí úplně, takže lze tuto argumentaci použít jen stěží.

V některých případech by korespondence mezi oddíly by mohla být doložena mnohem silněji. Např. oddíly B a B' (s. 19) si odpovídají tím, že je v nich na rozdíl od jiných oddílů nápadně převažuje apodiktický modus řeči.

Zcela nesmyslně působí argumentace 2. kapitoly tam, kde se autor snaží doložit paralelu částí E a E' jako ozvuků jednotlivých příkázání Desatera (s. 20–21). Jednak sám opakovaně konstatuje, že v probíraných částech „odpovídající příkázání není přítomno“. Ale i kdyby bylo, znamenalo by to vychýlení koncentrické stavby, kterou chce autor svou prací doložit, protože by popřálo neúměrnou důležitost pasáži, která má své místo v autorově oddílu B. Autor si tak sám zavírá oči pro skutečnost, že ve středu jeho struktury stojí dva oddíly, jejichž tématem je profánní mezilidská spravedlnost a milosrdenství.

Namísto toho pak ke konci 2. kapitoly rozvíjí teorii o tom, že podvojnost spravedlnosti a milosrdenství, jak je uvedena v oddílu B (v Desateru), představuje „klíčovou charakteristiku Pána Boha“ (s. 22). S odvoláním na teorii řečových aktů se pak zcela nepochopitelně pouští do toho, že v oddílech C-D-E-E'-D'-C' tuto podvojnost dohledává. Svéráz jednotlivých částí, pozornost jejich specifickým formulacím, jejich frazeologii, jejich implicitní sociologii a jejich teologii, je tak obětována zbožně znějícím žvástům, které by stejně tak bylo možno aplikovat na kteroukoli jinou část Bible.

III. HODNOCENÍ FORMÁLNÍ

Práce je psaná nedbalým – a proto čtenářsky velmi náročným – jazykem. Objevuje se v ní řada vyšinutí z větné stavby nebo průsaků mluvené řeči („Když bychom...“). I tam, kde nejde o nadpis, ale tělo argumentace, autor přechází v heslovitý jazyk jakýchsi předběžných poznámek (takto na s. 13). Silně nadužívaný je – v rámci práce nejednotný – systém odrážek, k nimž autor opakovaně sklouzává namísto souvislé rozpravy. Nejednotný je způsob citování sekundární literatury.

IV. ZÁVĚR

Nejsem si jist, že práce doznala oproti podobě, v níž v roce 2023 nebyla neobhájena, výrazného zlepšení. Autor mnohé v práci změnil, z části k lepšímu, z části však k horšímu. Horší je jazyková úroveň práce. Příšerné jsou závěrečné kazatelsky pojaté pasáže, zcela bořící to, co v předchozí části jakž takž argumentačně obhájil.

Kapitoly 1, 2 a do jisté míry i 3 však jisté ocenění zaslouží. Autor prošel obdivuhodným množstvím hebrejského textu. Naučil se vnímat obsahové a formální paralely a rozdíly. Vstupuje, byť poněkud neohrabaně, do rozhovoru s jistým segmentem soudobého bádání o nesnadném tématu (i když se s mainstreamem tohoto bádání míjí), přichází s originálním nápadem a nastudoval k němu několik cizojazyčných monografií.

S ohledem na to vše navrhuji při obhajobě vycházet od stupně D.

Petr Sláma 7. 6. 2024
slama@etf.cuni.cz